

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-9-85-33>

УДК 1+7.03

Ярмолицька Н.В.¹, Москальчук М.М.²

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В.Г. АНТОНЕНКО ПРО ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ СВІТОГЛЯД ЯК ІДЕЙНУ ОСНОВУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛІСТИЧНОГО РЕАЛІЗМУ

Анотація. В статті розглядаються ключові ідеї одного з видатних українських філософів радянських часів – В.Г. Антоненка. Основна увага зосереджена на дослідженні вченим особливостей процесу художньої творчості й обґрунтування органічного взаємозв'язку світогляду та художнього методу. Показано погляд В. Антоненка на роль марксистсько-ленінського світогляду в процесі розвитку художньо-естетичного світогляду, а також в процесі художнього відображення дійсності; простежено дослідження вченим взаємозв'язку між світоглядом і творчим методом письменника, композитора, художника й обґрунтування об'єктивного значення їхніх творів для розвитку соціалістичного реалізму. Проаналізовано дослідження В. Антоненком питань соціалістичного реалізму, в яких він розкриває ідейні передумови зародження і розвиток нового художнього методу, аналізує закономірності його появи та розвитку, показує органічний зв'язок основних принципів методу соціалістичного реалізму з марксистсько-ленінським світоглядом. На основі досліджень радянської літератури і мистецтва В. Антоненко показує історичну місію, яку вони виконують, підкреслює їхню дійсну силу в перетворенні суспільства на справжні гуманістичні суспільні відносини, які сприяють формуванню якості нового способу життя.

Ключові слова: В. Антоненко, художня творчість, художньо-естетичний світогляд, марксистсько-ленінський світогляд, мистецтво соціалістичного реалізму.

Yarmolitska Nataliia, Moskalchuk Maryna

Taras Shevchenko National University of Kyiv

V.G. ANTONENKO ABOUT ARTISTIC-AESTHETIC WORLDVIEW AS IDEA BASIS OF DEVELOPMENT SOCIALISTIC REALISM

Summary. The article consider the key ideas of one of the prominent Ukrainian philosophers of the soviet era – Volodymyr Gryhorovych Antonenko. Theoretical reconstruction was carried out of artistic-aesthetic worldviews the scientist. The general attention considered that on research V. Antonenko features of the process of artistic creativity, scientists trace the substantiation of the organic connection between the worldview and the artistic method. To show the worldview V. Antonenko on the role marxist-leninist worldview in the process of development of artistic and aesthetic worldview, as well as in the process of artistic reflection of reality; the study of the relationship between the worldview and the creative method of the writer, composer, artist and the justification of the objective significance of their works for the development of socialistic realism. V. Antonenko substantiates the need to support the representatives of the art of bourgeois countries in whose work there is a tendency to go from modernism to progressive, socially significant art, which serves the interests of the advanced forces of society and the interests of the people. The scientist pays special attention to the ideological foundations of the progressive development of art, substantiates the fruitful influence of the advanced worldview for his time on artistic creativity, criticizes the attempts of «bourgeois theorists» to refute the idea of progress in art. In this aspect V. Antonenko explores question the socialistic realism, reveals the ideological preconditions for the origin and development of this qualitatively new artistic method, which is associated with specific processes of historical development. Also analyzes the patterns of its emergence and development, shows the organic connection of the basic principles of the method of socialist realism with the marxist-leninist worldview. V. Antonenko researches soviet literature and art and shows their historical mission, which elevates their real strength in the transformation of society on the basis of socialism and communism, as well as the establishment of truly humanistic social relations and the quality of a new way of life.

Keywords: V. Antonenko, artistic creativity, artistic-aesthetic worldview, marxist-leninist worldview, art of socialistic realism.

Постановка проблеми. Звернення до дослідження творчої та наукової спадщини радянських вчених є позитивним кроком для розвитку вітчизняної історії науки. Адже більшість науковців, які працювали в умовах марксистсько-ленінської ідеології, продовжують залишатись відомими вузькому колу фахівців і потребують комплексного та неупередженого дослідження. Зазначимо, що у 60-80-х рр. ХХ ст. поступово створюється нова атмосфера в радянській філософії, коли активно досліджуються проблеми теорії пізнання та методології наук,

широко розвертаються дослідження з теорії та історії естетики. Не дивлячись на те, що естетичні проблеми досліджень знаходились в межах марксистсько-ленінської естетики, з'являються ідеї, які виходять за рамки домінуючої в радянські часи ідеології. Втім, таке засилля ідеологічної доктрини не могло зупинити започаткування і розвитку нових ідей, які починали торувати собі шлях в науці. Деякі мислителі поступово починають вибудовувати немарксистські, по своїй суті, філософські системи. В цей час плідно досліджуються теоретичні питання світогляду суб'єкта

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3621-7282>

літературної творчості та літературного процесу, які розгалужуються на дослідження проблем, які зв'язані з феноменом світогляду, з'являється ряд вчених які досліджують світоглядний зміст літературних творів, вивчають світогляд художника, питання ідеологічної ролі літератури. Поступово ідея єдино вірного марксистсько-ленінського світогляду, який формує художній метод письменника, нівелюється, а світоглядний зміст мистецтва починають розглядати в зв'язку з відповідним соціокультурним фоном, який впливає на формування світогляду письменника. В художньо-естетичних питаннях вчені все частіше починають звертатись до вивчення світоглядної свідомості митців, до аспектів свободи в їх творчому процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні публікації засвідчують цікавість сучасних науковців до вивчення проблем естетики, теорії та історії культури, художньої творчості, методів та методології естетичного процесу. Ці та інші питання висвітлені в працях вітчизняних вчених – А. Алексюка, В. Кудіна, Л. Левчук, В. Панченко, О. Левицької, О. Фортової, Д. Кучерюка, С. Пролєєва та ін. Серед зарубіжних дослідників проблем теорії та філософії культури були – В. Біблер, В. Межуєв, Е. Маркарян, М. Каган; дослідження теорії та історії естетики проводили М. Ліфшиць, О. Михайлов, В. Шрагін, О. Гулига, В. Ванслов К. Долгов та ін.; проблеми формування світогляду особистості засобами мистецтва висвітлювали – Д. Абрамян, Б. Ананьєва, Л. Виготський, В. Алахвердов, І. Бех, А. Костюк, В. Рибалка, С. Рубінштейн та ін.; гуманітарна парадигма освіти як діяльнісний процес створення власного образу в культурі та культури в особі, питання естетичного виховання відображені в працях вітчизняних вчених В. Андрущенко, О. Бондаревської, Л. Губерського, І. Зязюна, Т. Іванової, В. Кременя та ін.; філософсько-естетичні аспекти проблеми виховання розглядаються в працях Ю. Борева, М. Кияшка, В. Ядова та ін. Як бачимо, більшість праць присвячено загальним проблемам теорії та історії естетики, культури, але дослідження наукової спадщини В. Антоненка не стало предметом окремої наукової розвідки. Тому головним завданням статті є знаходження ціннісних ідей для філософсько-естетичної проблематики в науковому доробку вченого та виявлення тієї ролі, яку вони відіграли в естетичних дослідженнях радянської доби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Володимир Григорович Антоненко (1924–2009) відомий великому загалу науковців як фахівець в області духовної культури, духовного життя суспільства, питаннях естетики, релігієзнавства, мистецтвознавства, політології. Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри наукового комунізму (1972–1989) Київського державного університету, він все своє життя присвятив викладацькій та науковій діяльності. На початку своєї наукової діяльності В. Антоненко особливу увагу приділяв ідейним основам прогресивного розвитку мистецтва, обґрунтовує плідний вплив передового для свого часу світогляду на художню творчість, піддає критиці спроби «буржуазних теоретиків» спростувати ідею прогресу в мистецтві, він досліджує питання соціалістичного реалізму,

розкриває ідейні передумови зародження і розвитку цього якісно нового художнього методу, аналізує закономірності його появи та розвитку, показує органічний зв'язок основних принципів методу соціалістичного реалізму з марксистсько-ленінським світоглядом. В. Антоненко намагається розкрити зв'язок між світоглядом і творчим методом, приділяє особливу увагу ролі марксистсько-ленінського світогляду в процесі художнього відображення дійсності, розглядає мистецтво капіталістичного світу, пояснюючи його згубний вплив на світогляд, критикує ідеалістичні концепції, які протиставляють світогляд художній творчості.

Розглядаючи мистецтво як специфічну форму відображення дійсності, В. Антоненко розпочинає в душі радянської ідеології, тобто, з критики прихильників ідеалістичної естетики, які перевертають суть мистецтва, а художню творчість зображують як щось таємниче, незбагненне. Вони вважали, що завданням мистецтва є осягнення чогось ідеального, що лежить поза матеріальним світом і визначає цей світ, «або відображення чисто суб'єктивних почуттів і переживань митця, які не піддаються ніякому логічному обґрунтуванню чи поясненню» [1, с. 5]. В. Антоненко пояснює, що взявши за озброєння найбільш реакційні сторони ідеалістичної естетики минулого, буржуазні естетики намагаються довести незалежність мистецтва від об'єктивного світу, ірраціональний характер творчого процесу, а також заперечують пізнавальні функції мистецтва. Такі свої погляди, зазначає В. Антоненко, вони обґрунтовують посилаючись на містичні вчення Платона і Фоми Аквінського, на суб'єктивний ідеалізм Берклі та Юма. Більше того, буржуазні естетики висувають нові варіанти релігійного тлумачення суті мистецтва, за яким мистецтво, як вони вважають, має справу з якоюсь божественною силою. Такі твердження, вважає В. Антоненко, є слідуванням містичним ідеям. «Свої антинаукові положення дехто з буржуазних естетиків намагається обґрунтувати посиланнями на сучасну науку – на теорію відносності, квантову механіку і т.д. Ідеалістично трактуючи новітні відкриття в галузі природознавства, вони твердять, що розвиток науки спростував матеріалізм і заодно підірвав «застарілі» реалістичні принципи художньої творчості» [1, с. 6–7]. Таким чином, перевертаючи питання про відношення мистецтва до дійсності, про справжні завдання мистецтва, буржуазні ідеологи тим само намагаються спростувати положення матеріалістичної естетики та применшити величезну роль мистецтва в пізнанні об'єктивного світу. Головна їхня мета відволікти мистецтво від його найголовнішого завдання правдивого відображення дійсності, від актуальних питань суспільного життя [1, с. 7].

Проти таких поглядів та ідеалістичних уявлень про суть мистецтва та характер творчого процесу, зазначає В. Антоненко, завжди виступали представники матеріалістичної естетики. Тільки марксистсько-ленінська естетика спроможна розвивати кращі традиції матеріалістичної естетики минулого. Вона творчо використовує усе раціональне, позитивне в естетичних поглядах видатних мислителів-ідеалістів і не відкидає їх. Марксистсько-ленінізм розглядає мистецтво

як специфічну форму відображення дійсності, що підлягає всім основним законам людського мислення. «Теоретичною основою марксистсько-ленінського вчення про мистецтво як про форму відображення дійсності є марксистська теорія пізнання... Хоч художнє освоєння дійсності має певну специфіку, воно також не обмежується лише спогляданням, а включає в себе момент узагальнення, неможливий без логічного, абстрактного мислення. Критерієм істини в мистецтві, як і в науці, є людська практика» [1, с. 9–11]. Таким чином, зазначає В. Антоненко, марксистсько-ленінська естетика розв'язує питання про своєрідність художнього відображення дійсності, виходячи з принципів положень марксистської теорії пізнання.

Як бачимо, В. Антоненко подає мистецтво соціалістичного реалізму як єдино вірне, критикує «буржуазне мистецтво» і в своїх поглядах не виходить за межі пануючої в радянські часи марксистсько-ленінської ідеології, в якій має існувати тільки марксистсько-ленінська естетика. Втім, В. Антоненко інколи відходить від ідеологічних настанов, особливо це можна простежити, коли вчений досліджує мистецтво, як специфічну форму відображення об'єктивного світу. Цією формою, зазначає вчений, є художні образи, які на відміну від наукових абстракцій, позбавлені речовини чуттєвості, вони володіють почуттєвою конкретністю, доступні нашому безпосередньому сприйманню й уявленню. Сама природа художніх образів, зазначає В. Антоненко, зумовлює велику силу їх емоційного впливу. «Твори мистецтва безпосередньо впливають на почуття людей, викликають певну емоційну реакцію – любов або ненависть, симпатію або антипатію, почуття захоплення або зневаги, сум або радість» [1, с. 11–12]. Деякі теоретики, які занадто захоплюються почуттєвою конкретністю образів мистецтва й силою їхнього емоційного впливу, вдаються помилки, пов'язуючи процес художньої творчості лише з почуттєвою стороною пізнання, протиставляючи її процесові пізнання наукового. Таке протиставлення В. Антоненко вважає помилковим, адже «почуттєва конкретність і визначеність художніх образів ріднить їх з такими формами відображення, як відчуття, сприйняття й уявлення. Але художні образи не тотожні останнім. Відчуття, сприйняття і уявлення є безпосереднім відображенням фактів життя, а художні образи являють собою специфічні узагальнення. І це ріднить їх з такими формами наукового пізнання, як поняття, судження і умовиводи, хоча художні образи істотно відрізняються від раціональних форм пізнання» [1, с. 12].

В даному контексті В. Антоненко звертає увагу на єдність емоційного і раціонального в процесі художнього відображення дійсності, яке зумовлене особливостями людського пізнання. Він пояснює, що в процесі пізнання, який проходить від живого споглядання до абстрактного мислення, почуттєвий і раціональний моменти перебувають у тісному взаємозв'язку, вони невідривні один від одного. Таким чином, почуттєві сприйняття людини є осмисленими, на них позначається її досвід і практика. Тісний взаємозв'язок емоційного та раціонального моментів властивий людському пізнанню як його закономірнос-

ті. Якщо говорити про свідомість художника, то вона безумовно, підкорюється цій загальній закономірності, хоча в мистецтві єдність емоційного та раціонального проявляє себе інакше, ніж у науковому освоєнні світу [1, с. 13–14]. Наприклад, художник, так само як і вчений, в процесі вивчення життя йде від безпосереднього сприйняття, проникнення в сутність подій і явищ, до узагальнень. Проте, процес узагальнення в мистецтві відбувається в специфічній формі, в специфічній формі тут закріплюються і наслідки узагальнення окремих спостережень художників. На відміну від наукових, художні узагальнення мають форму конкретних образів, які сприймаються чуттєво. Художній образ не є безпосередньо чуттєвим тому його можна створити тільки за допомогою логічного мислення. Деякі письменники вважають, що у створенні художніх образів бере участь пам'ять, фантазія і думка художника [2, с. 8–10]. Однак, позначає В. Антоненко, навіть найелементарніше естетичне сприйняття (наприклад, сприйняття кольору, форми) не може бути зведене тільки до почуттєвого сприйняття. Найкраще це простежується в реалістичному мистецтві, де раціональний момент відіграє особливу роль, адже реалістичний художній образ – це результат складного процесу відображення дійсності, в якому активну участь беруть усі форми почуттєвого й раціонального пізнання [1, с. 16]. Особливістю художнього пізнання світу є виключна яскравість уявлень, тобто, письменники і художники здатні уявляти сприйняті ними раніше предмети і явища в усій їхній повноті та барвистості. Митець не копіює дійсність, а творчо її відтворює, переробляючи факти життя своєю фантазією та своєю уявою.

Загалом, зазначає В. Антоненко, творча уява відіграє важливу роль у будь-якій галузі людської діяльності, без неї не можна обійтись ні в біології, ні в астрономії, ні у фізиці і т.п. У мистецтві творча уява також відіграє особливу роль. З допомогою творчої уяви митець створює нову «дійсність». При цьому, «творча уява не є наслідком якогось свавілля митця, його «абсолютної свободи волі», а ґрунтується на глибокому вивченні фактів і явищ життя, його закономірностей» [1, с. 18–19]. Таким чином, В. Антоненко робить висновок, що процес художньої творчості – це свідомий процес, який у підсумку виступає як свідомий характер художньої творчості та виражається в певній ідейній спрямованості твору й зумовлений світоглядом митця.

Деякі науковці, зазначає В. Антоненко, намагаються доводити можливість суперечностей між світоглядом і художньою творчістю, іноді говорячи про можливість невідповідності між передовими в цілому поглядами окремих представників мистецтва й їхнім реакційним, суб'єктивно-ідеалістичним художнім методом. З такою думкою неможливо погодитись, адже якщо в творчості письменника чи художника переважає формалізм, і разом з тим розділяють політичні, етичні та інші погляди, то це свідчить про те, що такі митці мають не до кінця послідовний світогляд, що їхні естетичні ідеї, які є важливою частиною їхнього світогляду, в якійсь мірі розходяться з їхніми політичними, естетичними й іншими поглядами. Звідси й виникає суперечність

між змістом і формою в творах і суперечності в методі [1, с. 35]. Коріння суперечностей, зазначає В. Антоненко, слід шукати в суперечностях між суб'єктивними прагненнями художника-реаліста і об'єктивним значенням його творчості, а також і в специфічній формі прояву світогляду в мистецтві, і в соціальній структурі даного суспільства, в наявності різних прагнень і різних суспільних ідеалів, які властиві представникам тих чи інших його груп і класів. Крайці творіння видатних письменників і художників-реалістів багато в чому були зумовлені прогресивними сторонами їхнього світогляду, в них проявився і вплив передових ідей і тенденцій сучасного їм життя, яке виразились в несприйнятті існуючого ладу, прагненням до вдосконалення суспільного устрою, яскраво вираженим гуманізмом, прагненням до правдивого відображення дійсності [1, с. 38–46].

Досліджуючи світогляд як ідейну основу художньої творчості, В. Антоненко піддає критиці буржуазних естетиків і філософів, які, як зазначає він, намагаються довести «незалежність» мистецтва від суспільного життя, «свободу» митця щодо різних ідей політичних, філософських, моральних і естетичних. Вони вважають, що для митця шкідливо дотримуватись будь-яких міркувань і доцільності керуватися ними в своїй творчості. Такі погляди, вважає В. Антоненко, є плодом свідомого чи несвідомого перекичування справжньої суті мистецтва, його суспільних функцій. Адже «мистецтво, як специфічна форма суспільної свідомості, не може бути нейтральним щодо політичних, філософських, етичних, естетичних і інших ідей, породжених даним суспільством. Ці ідеї так чи інакше специфічно виявляються в мистецтві, породжуючи його різні напрями й течії» [1, с. 23]. Кожен з митців, зазначає В. Антоненко, керується творчими принципами, які завжди мають свою світоглядну основу. У своїй творчості митці виходять з певного розуміння суті мистецтва, і насамперед, його відношення до дійсності. В різні проміжки часу це питання розв'язувалось по-різному. Одні вважали, що мистецтво повинно відображати дійсність, інші вбачали осягнення ним абсолютної краси, божественної суті в створенні самодостатніх, цінних самих по собі, й відірваних від дійсності форм, в самовиявленні художника. Така відмінність у підходах до з'ясування питання призначення мистецтва зумовлена різними світоглядними позиціями митців. Всі митці, які працюють у різних напрямках можуть однаково розв'язувати питання про відношення мистецтва до об'єктивного світу. Так реалісти і натуралісти вважають «своїм завданням відтворення дійсності, але внаслідок різних світоглядних позицій, вони додержуються різних принципів цього відтворення. Натуралісти, зображаючи життя, прагнуть до фотографічності, концентрують свою увагу на несуттєвих, другорядних його сторонах і зображають людину насамперед як біологічну істоту» [1, с. 23–24]. На протязі натуралізму, зазначає В. Антоненко, реалісти узагальнюють істотні сторони життя, розкривають в художній формі соціальні відносини та створюють типові характери в типових обставинах. Така відмінність у поглядах і принципах відображення дійсності, зумовлена відмінність світоглядних основ цих напрямів мистецтва.

Втім, В. Антоненко не тільки критикує буржуазне мистецтво, він навіть обґрунтовує необхідність підтримувати представників мистецтва буржуазних країн у творчості яких проявляється тенденція йти шляхом від модернізму до прогресивного, соціально-значимого мистецтва, яке служить інтересам передових сил суспільства та інтересам народу. «Представники модерністських напрямів сучасного буржуазного мистецтва – сюрреалізму, абстракціонізму, «нового роману», «поток свідомості», «мистецтва абсурду» та інших – розглядають світ як хаос, як щось безладне та безглузде, абсолютно позбавлене будь-яких розумних начал. Вони не ставлять перед собою мети відображення об'єктивного світу з притаманними йому закономірностями. Своїм завданням вони вважають створення якоїсь «нової реальності», незалежної від об'єктивного світу» [3, с. 201]. Тільки радянське мистецтво, зазначає В. Антоненко, яке є різноманітним за своїм змістом і формою відображення об'єктивної дійсності, є єдиним за своїми світоглядними основами в своєму гуманізмі, намагається служити народу, стверджувати правду і красу світу. Саме радянське мистецтво є найважливішим духовним фактором суспільного прогресу. Тільки представники соціалістичного мистецтва, зазначає В. Антоненко, показують трудящим справжню правду життя, викривають істинні корені соціального зла, вказують шляхи подолання цього зла, вселяють впевненість у можливості перетворення життя на справжніх гуманістичних засадах [3, с. 195–202]. Реалістичне мистецтво іноді відчуває на собі дію деяких нереалістичних напрямів, використовуючи окремі їхні прийоми в межах реалістичного типу творчості. З іншого боку, творчість окремих представників нереалістичних напрямів в мистецтві під впливом прогресивних, гуманістичних ідей, наповнюються важливим, соціально значущим сенсом. Інколи можна побачити, що витвори мистецтв зарубіжних художників, які активно використовували в своїй творчості експресіоністські прийоми, і які були запозичені з нереалістичних напрямів, були проникнуті глибоким, справжнім гуманістичним змістом. Таким чином, критичний реалізм, також можна назвати союзником соціалістичного мистецтва. Однак, відмічає В. Антоненко, у творчості представників критичного реалізму можна помітити й слабкі місця – це відсутність чітких суспільних позицій та суспільних ідеалів [3, с. 204–205].

Кожен напрям у мистецтві, зазначає В. Антоненко, кожен художній метод народжується в конкретних історичних умовах, зміна художніх методів зумовлюється корінними змінами в суспільстві, зокрема в його духовній сфері. Таким чином, певні історичні умови викликали до життя і мистецтво соціалістичного реалізму. Визначення мистецтва як мистецтва соціалістичного реалізму було прийняте ще на початку 30-х років. Наразі, так вважає, французький ревізіоніст Лефевр, який твердить, що соціалістичний реалізм, який був визначений в умовах культу особи, нав'язаний нашому мистецтву «зверху», і саме тоді було вигадано поняття «соціалістичний реалізм». Таке розуміння художнього методу сучасності В. Антоненко вважає перекичуван-

ням справжньої суті питання. Він зазначає, що дійсне зародження соціалістичного реалізму сталося ще до Жовтневої революції й було пов'язане з ростом самосвідомості пролетаріату і його боротьби проти експлуататорського ладу [1, с. 47]. Боротьба за революційне перетворення суспільства, за соціалізм і комунізм могла бути правильно відображена лише у творах тих письменників і художників, які рішуче відстоювали інтереси робітничого класу і стояли на позиціях марксизму. Невипадково в творах українських поетів і письменників можна простежити елементи соціалістичного реалізму. Так у творчості І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського та ін., сформувався естетичний ідеал, оснований на науковому марксистсько-ленінському світогляді. Одним з найвизначніших представників української революційно-демократичної думки і реалістичної літератури XIX ст. був І. Франко, який відчув на собі значний вплив ідей марксизму, що проявилось в його філософських, соціологічних і естетичних поглядах, в його творах [1, с. 48]. І. Франко боровся за правдиве та об'єктивне відображення життя в мистецтві. Він різко виступав проти суб'єктивізму, вважаючи, що він веде мистця до перекирчування життєвої правди. Тільки література і мистецтво є справжньою, активною силою суспільного прогресу. І. Франко боровся проти «чистого», нетенденційного, «безпартійного» мистецтва, він боровся за таке мистецтво, яке б служило «духовним кормом» цілим народам [1, с. 49]. Втім, В. Антоненко вважав, що І. Франку не вдалося піднятися до розуміння диктатури пролетаріату та здійснення соціалістичних перетворень, а в окремі періоди своєї діяльності він не був вільним від реформістських ілюзій, у нього недостатньо сформувався соціалістичний естетичний ідеал, тому його не можна вважати представником соціалістичного реалізму, хоча наявність елементів цього методу в його творах все ж таки інколи були присутні [1, с. 50].

Історія літератури, зазначає В. Антоненко, показує, що передовий світогляд завжди був ідейною основою розвитку справжньої художньої, реалістичної літератури. Прикладом цього є розквіт російської реалістичної літератури, яка набула активності в період ломки феодально-кріпосницьких відносин (середина XIX ст.), в цей час розгортається активна діяльність В. Бєлінського, О. Герцена, М. Чернишевського, М. Добролюбова та ін. У галузі мистецтва і літератури революційні демократи пропагували ідеї реалізму і народності, вважали, що мистецтво повинно служити народу, бути на рівні передових ідей епохи. Для письменників і художників реалістів, зазначає В. Антоненко, не існувало художньої форми самої по собі, поза зв'язком із змістом, кращі представники російської літератури і мистецтва розуміли художню форму як засіб вираження життєвого, значного, реалістичного змісту [2, с. 20–23]. В. Антоненко відмічає, що російська передова культура благотворно вплинула на розвиток передової суспільно-політичної та філософської думки України. В 40-х р. XIX ст. на Україні зароджується революційно-демократичний напрям суспільно-політичної думки, соціальну основу якого становила боротьба українського селянства проти кріпосництва і самодержавства,

засновником якого був Т. Шевченко. Філософський матеріалізм був теоретичною основою його естетичних поглядів, а джерелом своєї художньої творчості він вважав реальну дійсність. Т. Шевченко зазначав, що завданням мистецтва є правдиве відображення істотних сторін суспільного життя, у своїх творах він підкреслював активну роль мистецтва в суспільному житті, визнавав здатність мистецтва впливати на свідомість і почуття людей на їх виховання [2, с. 25]. Таким чином, підкреслює В. Антоненко, можна говорити, що все краще в українській допролетарській літературі розвивалось під прапором революційного демократизму, під впливом передових ідей. «Найвидатніші представники української реалістичної літератури XIX ст. разом з тим були представниками передової домарксистської суспільно-політичної і філософської думки» [2, с. 29].

Справжнім продовженням реалістичних ідей XIX ст. стало мистецтво соціалістичного реалізму яке, як зазначає В. Антоненко, затверджує найбільш високі та гуманні ідеали, вовно є прапором суспільного прогресу. Тому, закономірним для мистецтва соціалістичного реалізму є те, що в центрі його уваги, перш за все, знаходиться все передове і прогресивне, що є в житті, в якому головний герой є позитивний герой, який бореться за нове суспільство, за перетворення в життя ідеалів комунізму. В найкращих творах радянського мистецтва з художньою правдою замальовується боротьба за утвердження нових принципів життя, за торжество розуму та гуманізму – це тяжка боротьба, яка подекуди пов'язана з нелюдськими стражданнями та гибеллю героїв, з боротьбою зі соціальним злом в різних його проявах [3, с. 165]. Свідченням справжньої перемоги соціалістичного реалізму в СРСР стало мистецтво соціалістичного реалізму, яке відображає інтереси трудящих, і змогло сповна розгорнутись в своєму розвитку лише після того, як при владі стали самі трудячі. Саме завдяки партійній політиці, яка була спрямована на виживання старих і нових макулатурних творів шляхом створення справжніх, цінних художніх творів, і сформувалось соціалістичне мистецтво, яке представлено в творах таких видатних представників літератури, як М. Горький, В. Маяковський, О. Серафимович, Д. Бєдний, Ф. Гладков, М. Пришвін та ін. Також відбувається влиття нових сил в радянську літературу – Д. Фурманов, М. Шолохов, О. Фадєєв, з'являються твори А. Головка, М. Куліша, І. Микитенка, Ю. Яновського, П. Тичини, В. Сосюри. Відбуваються значні зміни в свідомості старої інтелігенції, письменники, які раніше представляли «проміжні ідеологічні форми», що відбивали песимістичні і скептичні погляди на революційну перебудову життя, переконуються в силі і правоті лєнінізму, і стають до лав творців нового суспільства, це – Л. Лєонов, В. Катаєв, І. Еренбург та інші. Період болісних шукань пережив і О. Толстой. «Поступово перемагають формалістичні впливи і в образотворчому мистецтві. Тут велику роль у зміцненні реалістичних традицій відіграли такі старі майстри, як М. Касаткін, А. Архипов, К. Юон, М. Нєстеров, І. Грабар, М. Сар'ян, Б. Кустодієв, С. Конєнков, В. Бакшєєв та ін. 20-ті роки збагатилися новими творами образотворчого мистецтва, в яких були правдиво

змальовані революційні події, громадянська війна і соціалістична перебудова життя» [1, с. 61]. До Жовтневої революції, зазначає В. Антоненко, література соціалістичного реалізму не мала простору для свого розвитку, твори пролетарських літераторів були зародком пролетарської літератури, яку всіляко намагались придушити пануючі класи. В цій боротьбі на захисті мистецтва і літератури соціалістичного реалізму стала Комуністична партія, яка спрямовувала її розвиток в інтересах народу. Перед письменника-реаліста ставилося завдання – художнє узагальнення, типізація конкретних фактів [2, с. 49]. Типізація в літературі соціалістичного реалізму, пояснює В. Антоненко, неможлива без ідейної оцінки ролі в суспільному житті зображуваних художником суспільних явищ. Вона включає в себе необхідність відстоювання та утвердження одних явищ життя і боротьби з іншими. Тут метод соціалістичного реалізму передбачає щирість письменника, який свідомо і пристрасно відстоює загальну справу, справу комунізму [2, с. 65–66]. Орієнтуючи письменників і художників на реалістичне зображення життя, марксистсько-ленінський світогляд тим самим спрямовує мистецтво на шлях, в якому воно найбільше може виявити свою специфіку. Для того, щоб радянське мистецтво змогло виконати завдання, які стоять перед ним, його представники повинні оволодіти

художньою майстерністю на основі глибокого творчого вивчення художніх засобів видатних діячів світового мистецтва. Тільки в таких умовах, запевняє В. Антоненко, художня майстерність стане результатом наполегливого навчання, постійних пошуків, творчого засвоєння всіх кращих досягнень художньої культури людства. Саме таким є мистецтво соціалістичного реалізму, яке несе народним масам найпередовіші ідеї сучасності [1, с. 85].

Підводячи підсумок слід зазначити, що наукова спадщина радянських вчених поступово стає зрозумілою і цікавою для нових поколінь дослідників. З проведеного дослідження отримано наступні висновки: встановлено, що В. Антоненко розумів мистецтво – як своєрідну форму активного, творчого відображення об'єктивної дійсності, в якому процес створення художніх творів – це складний процес свідомої, цілеспрямованої діяльності; визнавав, що свідомість художника завжди суспільно обумовлена, тому творчість того або іншого художника необхідно розглядати як відображення дійсності в його суспільно-обумовленій свідомості, а мистецтво в цілому не тільки як форму відображення дійсності, але й як форму суспільної свідомості, яка зв'язана з іншими його формами, і яка специфічно виражається в класовому суспільстві ідеологією, метою та прагнення різних класів [3, с. 37].

Список літератури:

1. Антоненко В. Світогляд і художня творчість. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1966. 88 с.
2. Антоненко В.Г. Роль передового світогляду в творчості письменників. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 81 с.
3. Антоненко В.Г. Мировоззрение – идейная основа художественного творчества. Київ : Вища школа, 1979. 208 с.
4. Вілков В., Ярмоліцька Н. «Світоглядно-антропологічний поворот» у дослідженнях українських філософів другої половини XX століття: альтернативні історико-філософські нарративи в пострадянській Україні. *Annali d'Italia. Scientific Journal of Italy*. 2020. № 9(2). С. 39–55.
5. Москальчук М.М. Гуманістична мораль XX століття як основа формування толерантності. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософсько-політологічні студії*. 2019. № 25. С. 50–57.
6. Ярмоліцька Н.В. Дослідження української філософської думки мислителів XIX-XX ст. викладачами Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка у 60-70 рр. XX ст. *Молодий вчений*. 2019. № 11(75). С. 782–788.
7. Боров Ю.Б. Эстетика. Москва : Политиздат, 1988. 490 с.
8. Левчук Л. Українська естетика: традиції та сучасний стан. Київ : «МАКЛАУТ», 2011.

References:

1. Antonenko, V. (1966). *Svitohliad i khudozhnia tvorchist [Worldview and artistic creativity]*. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. (in Ukrainian)
2. Antonenko, V.H. (1958). *Rol peredovoho svitohliadu v tvorchosti pysmennykiv [The role of advanced worldview in the work of writers]*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. (in Ukrainian)
3. Antonenko, V.G. (1979). *Mirovozzreniye – ideynaya osnova khudozhestvennogo tvorchestva [Worldview – the ideological basis of artistic creativity]*. Kyiv: Vishcha shkola. (in Russian)
4. Vilkov, V., & Yarmolitska, N. (2020). «Svitohliadno-antropolohichni povorot» u doslidzhenniakh ukrainskykh filosofiv druhoi polovyny XX stolittia: alternatyvni istoryko-filosofski naratyvy v postradianskii Ukraini [«Worldview and anthropological turn» in the studies of Ukrainian philosophers of the second half of the twentieth century: alternative historical and philosophical narratives in post-Soviet Ukraine]. *Annali d'Italia. Scientific Journal of Italy*, no. 9(2), pp. 39–55. (in Ukrainian)
5. Moskalchuk, M.M. (2019). *Humanistychna moral' XX stolittia yak osnova formuvannya tolerantnosti [Humanistic morality of the twentieth century as a basis for the formation of tolerance]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Filozofsko-politohichni studii*, no. 25, pp. 50–57. (in Ukrainian)
6. Yarmolitska, N. (2019). *Doslidzhennia ukrainskoi filozofskoi dumky myslyteliv XIX–XX st. vykladachamy Kyivskoho derzhavnogo universytetu imeni T.H. Shevchenka u 60-70 rr. XX st. [Research of Ukrainian philosophical thought of thinkers of the XIX–XX centuries. teachers of Taras Shevchenko Kyiv State University in the 60-70-s of the XX century]*. *Molodyi vchenyi*, no. 11(75), pp. 782–788. (in Ukrainian)
7. Borev, Yu.B. (1988). *Estetika [Aesthetics]*. Moskva: Politizdat. (in Russian)
8. Levchuk, L. (2011). *Ukrainska estetyka: tradytsii ta suchasnyi stan [Ukrainian aesthetics: traditions and current state]*. Kyiv: «MAKLAUT». (in Ukrainian)